

БОГДАНОВ Євген – аспірант кафедри педагогіки й менеджменту освіти, Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, вул. Покришева, 41, м. Херсон, 73040, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4559-3052>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.3>

Бібліографічний опис статті: Богданов, Є. (2021) Підготовка учнівської молоді з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності в системі позашкільної освіти у 1970–2020 роках. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 12 (44), 23–29, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.3>

ПІДГОТОВКА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У 1970–2020 РОКАХ

Анотація. У статті розглянуто досвід організації підготовки учнівської молоді з питань цивільного захисту та правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій у закладах позашкільної освіти та під час проведення змагань із безпеки життєдіяльності в історичній ретроспективі 1970–2020 років.

Актуалізовано роль гуртків та змагань за напрямом «юний рятувальник» як важливої складової частини підготовки учнів до дій у надзвичайних ситуаціях.

Визначено основні підходи до організації змагань в історичному контексті. Встановлено, що протягом 1970–1991 років у системі позашкільної роботи, обов'язковим заходом під час відпочинку дітей у літньому таборі було проведення походів та воєнно-патріотичної гри з відпрацюванням заходів цивільної оборони. Програма гри передбачала формування в дітей практичних навичок із виконання дій у процесі застосування зброї масового ураження, дій за сигналами цивільної оборони, заходів протирадіаційного захисту.

Починаючи з 90-х років програма гурткової роботи та змагань націлена переважно на відпрацювання заходів захисту в умовах мирного часу, захисту від пожеж, навичок користування засобами індивідуального захисту, надання домедичної допомоги. Розділи з підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях включаються до навчальних програм гурткової роботи туристсько-краєзнавчого, фізкультурно-спортивного, військово-патріотичного напрямів.

З'ясовано перелік етапів, які є найчастіше проводяться під час змагань за напрямом «юний рятувальник», серед яких, зокрема, надягання бойового одягу пожежного, подолання смуги перешкод, гасіння умовної пожежі, рятування потерпілого на воді за допомогою спеціальних засобів, одягання протигазу та захисного костюму, транспортування потерпілого в зоні техногенної аварії та природному середовищі, надання домедичної допомоги.

Запропоновано варіант доповнення програми змагань за напрямом «юний рятувальник» шляхом включення відпрацювання заходів при евакуації населення.

Ключові слова: цивільний захист, надзвичайні ситуації, змагання з безпеки життєдіяльності.

BOHDANOV Yevhen – Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Education Management, Municipal Higher Educational Institution “Kherson Academy of Continuing Education” of Kherson Regional Council, 41, Pokrysheva str., Kherson, 73040, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4559-3052>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.3>

To cite this article: Bohdanov, Ye. (2021) Pidhotovka uchnivskoi molodi z pytan tsyvilnoho zakhystu ta bezpeky zhyttiedialnosti v systemi pozashkilnoi osvity u 1970–2020 rokakh. [Training of students on civil protection and life safety in the system of out-of-school education in 1970–2020]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 12 (44), 23–29, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.3>

TRAINING OF STUDENTS ON CIVIL PROTECTION AND LIFE SAFETY IN THE SYSTEM OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION IN 1970–2020

Summary. The article considers the experience of organizing the training of students on civil protection and rules of conduct in emergencies in out-of-school education and during competitions on life safety in the historical retrospective of 1970–2020.

The role of clubs and competitions in the direction of young rescuers as an important component of preparing students for activity in emergencies is updated.

In the historical context the main approaches to the organization of competitions are determined. It was established that during 1970–1991 in the system of out-of-school activities, an obligatory event during the children's recreation in the summer camp was the conduct of campaigns and military-patriotic games with the development of civil defense measures. The program of the game provided for the formation of children's practical skills to perform actions in the use of weapons of mass destruction, actions on the signals of civil defense, radiation protection measures.

Since the 90's the program of group work and competitions is aimed mainly at practicing protection measures in peacetime, fire protection, skills in the use of personal protective equipment, home care. Chapters of preparation for action in emergencies are included in the curricula of group work in tourism, sports, military and patriotic areas.

The list of stages that are most often held during the competition for the direction of a young rescuer has been clarified. These include putting on firefighter's combat clothing, overcoming the obstacle course, extinguishing a conditional fire, rescuing the victim on the water with special means, wearing a gas mask and protective suit, transporting the victim in the area of man-made accident and the natural environment, providing home care.

The author offers a variant of supplementing the program of competitions in the direction of the young rescuer – working off of actions at evacuation of the population.

Key words: *civil defense, emergencies, life safety competitions.*

Вступ. Навчання громадян дій у надзвичайних ситуаціях завжди було важливою складовою частиною систем захисту населення від небезпечних наслідків аварій та катастроф мирного і воєнного часу. Згідно з законодавством України у сфері цивільного захисту підготовка дітей та молоді відбувається за місцем навчання. Дошкільнята, учні та студенти опановують затверджені Міністерством освіти України за погодженням зі Державною службою з надзвичайних ситуацій України навчальні програми з вивчення правил безпечної поведінки, заходів безпеки, правил надання домедичної допомоги, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями.

Відповідно до вимог базового компонента дошкільної освіти підготовка дітей дошкільного віку спрямовується на формування навичок безпечного перебування в навколишньому середовищі, елементарних норм поведінки в надзвичайних ситуаціях, запобігання пустощів із вогнем. Щорічний Тиждень безпеки дитини як підсумковий практичний захід покликаний систематизувати знання дітей про безпечне довілля та поліпшити роботу дорослих із дітьми з цього напрямку.

Учні закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти в рамках вивчення предметів «Основи здоров'я» та «Захист України» знайомляться з основами цивільного захисту, правилами пожежної безпеки, здобувають знання та навички з особистої безпеки в надзвичайних ситуаціях, користування засобами захисту від впливу небезпек. Практичне закріплення отриманих знань відбувається під час щорічного проведення Дня цивільного захисту.

Позашкільна робота щодо популяризації культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді, формування здорового та безпечного способу життя, оволодіння навичками самозахисту та рятування відбувається в закладах позашкільної освіти та під час проведення змагань всіх рівнів за тематикою безпеки життєдіяльності. Навчання в гуртках та участь у змаганнях дає змогу їх учасникам поглибити теоретичні знання з питань безпеки життєдіяльності, відпрацювати навички з проведення простіших рятувальних заходів та передбачення розвитку екстремальних ситуацій, уникнення можливих небезпек (Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях).

Організація гурткової діяльності за напрямом «юний рятувальник» у закладах загальної середньої та позашкільної освіти, проведення різнопланових змагань із безпеки життєдіяльності в межах позашкільної роботи на сучасному етапі виступає ефективною формою роботи з учнівською молоддю з підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень. Питанням організації підготовки учнів присвячені роботи І. Осипенко, І. Іванова, які запропонували тематичне наповнення заходів під час Тижня безпеки дитини та методiku проведення Дня цивільного захисту. Л. Малинівська дослідила особливості навчання дітей із питань цивільного захисту в основній школі. Зазначила на перспективності

широкого залучення позашкільних закладів до формування в учнів навичок протидії небезпечним і надзвичайним ситуаціям. Разом із тим залишається маловивченим питання змістовного наповнення програм гурткової роботи та змагань за напрямом «юний рятувальник». При визначенні напрямів підвищення рівня позашкільної роботи з популяризації культури безпеки життєдіяльності доцільним є вивчення історичного досвіду організації змагань цивільної оборони, виявлення специфіки та особливостей, що мали місце в процесі організації позашкільних заходів із цивільного захисту.

Мета статті полягає в проведенні ретроспективного аналізу підготовки учнівської молоді до дій у надзвичайних ситуаціях під час їх участі в гуртковій роботі та змаганнях за тематикою цивільного захисту та безпеки життєдіяльності з 1970-х років по наш час. Дослідження проведено на основі вивчення навчально-методичної літератури, методичних рекомендацій щодо підготовки керівників та старших піонервожатих піонерських таборів на курсах цивільної оборони та досвід проведення змагань за напрямом «юний рятувальник».

Виклад основного матеріалу. Завдання з підготовки учнівської молоді до дій у надзвичайних ситуаціях покладалося на систему цивільної оборони, а згодом на систему цивільного захисту України.

У 1970-х роках отримання теоретичних знань щодо правил поведінки при радіаційному забрудненні, проведення евакуаційних заходів, використання індивідуальних засобів захисту розпочиналося з другого класу школи, тобто восьмирічного віку. У середній школі в дітей формували уявлення про зброю масового ураження, вчили рятуватися від ударної хвилі ядерного вибуху. Старші учні входили до складу невоєнізованих формувань цивільної оборони та навчалися відповідно до специфіки дій ланки цивільного захисту.

Закріплення теоретичних знань, відповідно до спільної директиви Начальника ЦО СРСР – заступника Міністра оборони СРСР, виконавчого комітету РОКК та КП СРСР, комітету з фізичної культури та спорту при Раді Міністрів СРСР № 2/2145 від 26 червня 1973 року, української республіканської директиви № 2/69 від 3 квітня 1974 року та директиви штабу ЦО УРСР № 2/110 від 17 квітня 1980 року, відбувалося під час перебування дітей та школярів у піонерському таборі. У той час заходи цивільної оборони тісно узгоджувалися з питаннями воєнно-патріотичного виховання, оскільки вивчення питань цивільної оборони було складником підготовки школярів до захисту від зброї масового ураження та оборони країни. Протягом перебування дітей у таборі для них організовувалися заняття з цивільної оборони, підсумком яких ставала участь у воєнізованому поході та воєнно-спортивній грі з відпрацюванням заходів цивільної оборони. При цьому воєнізовані походи були підготовчим етапом до воєнно-спортивної гри, отже, зміст їх заходів визначався змістом гри. До проведення походів залучалися майстри виробничого навчання курсів цивільної оборони, викладачі фізкультури, медичні працівники табору.

Як правило, під час походу відпрацьовувалися орієнтування на місцевості, оцінка її захисних властивостей від факторів ураження ядерним вибухом, дії за сигналами оповіщення цивільної оборони «повітряна тривога», «відбій повітряної тривоги», «радіаційна небезпека», подолання ділянки в засобах індивідуального захисту, надання само- та взаємодопомоги, проведення санітарної обробки тощо. Також у поході діти вивчали найпростіші укриття типу щілин та відпрацьовували навички їх облаштування.

Участь у воєнно-спортивних іграх із відпрацюванням заходів цивільної оборони приймали всі діти віком від 12 років та старше. З учнів 5–8 класів, які брали участь у грі, формувалися загони юнармійців з одного класу, змішування вікових груп не допускалося. Батальйони юнармійців очолював командир, його заступник із політичної частини. У батальйоні призначалися розвідники, зв'язківці, стрілки, санітарні пости, бойовий розрахунок пожежних, регулювальники руху, редактори бойових листків. Піонери молодшого віку брали участь у грі як глядачі. Гра тривала 4–5 годин.

Підготовка до гри відбувалася у вікових групах: учні 5-6 класів, 7-8 класів. Опанування програми навчання в таборі передбачало формування в командира загону навичок з орієнтування на місцевості, вміння керувати строєм, проводити спеціальну обробку, правильно долати ділянки радіаційного та хімічного зараження місцевості, виконувати спеціальні вправи.

Розвідники 5–6 класів мали вміти читати умовні топографічні знаки на картах, орієнтуватися на місцевості, визначати азимут, маскуватися. Розвідники 7–8 класів до того ж мають

вимірювати відстані до цілі, вміти визначати рівні радіації на місцевості за допомогою приладів, знаходити шляхи обходу забрудненої місцини, складати донесення командирів.

Зв'язківці 5–6 класів мають вміти передавати сигнали прапорцями та донесення телефоном, знати прапорцевий семафор, 7–8 класів – передавати донесення прапорцями, вміти прокладати кабельну лінію, включати польовий телефонний апарат, вмикати радіостанцію, встановлювати зв'язок та передавати донесення.

Стрілки 5–6 класів мають вміти пересуватися по місцевості в колоні, пересуватися перебіжками, кидати гранати, переходити в атаку, 7–8 класів – додатково орієнтуватися на місцевості, проводити неповне розбирання автомату Калашнікова, переходити в атаку.

Члени санітарного посту 5–6 класів мають вміти надавати першу допомогу при переломах та кровотечах, опіках, обмороженні та інших пораненнях, транспортувати постраждалих, знати лікувальні трави та їх застосування, 7–8 класів – транспортувати постраждалих всіма способами, доставати потопаючого з води, надавати йому першу медичну допомогу, пересуватися по заданому азимуту.

Регулювальники руху 5–6 класів мають знати жести регулювальника за сигналами світлофора, дорожні знаки, загальні обов'язки пішоходів та пасажирів, вміти їздити на велосипеді, 7–8 класи – додатково вміти розводити транспорт на пішоході, вимірювати тормозний шлях, знати марки автотранспорту та його призначення.

Пожежні 5–6 класів повинні знати протипожежні заходи та правила користування вогнегасником, 7–8 класів – додатково вміти приєднувати рукава та розгалуження, долати такі перешкоди, як паркан, бум, користуватися вогнегасником для практичного гасіння вогню.

Починаючи з 1991 року з отриманням Україною незалежності було утворено Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (далі – Міністерство), до кола завдань якого входило й сприяння формуванню культури безпеки життєдіяльності в дітей та молоді. За підтримки Міністерства спільно з зацікавленими організаціями в різні роки започатковано: у 1998 році Всеукраїнську групу-випробування «Котигорошко», у 1999 році створено Всеукраїнській громадській дитячий рух «Школа безпеки», підсумковим заходом якого є Всеукраїнський збір-змагання «Школа безпеки», з 2015 року проводиться Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Реалізуючи різні напрями позашкільної роботи (туристсько-краєзнавчий, фізкультурно-спортивний, військово-патріотичний), ці заходи ставлять собі за мету підготовку учнівської молоді до дій у надзвичайних ситуаціях.

Гри-випробування «Котигорошко» проводилась з 1999 по 2010 роки. Завданням гри-випробування є виховання громадянських, патріотичних якостей у дітей, формування в дітей комплексу навичок та вмінь діяти індивідуально та колективно в різних екстремальних ситуаціях, виховання працелюбності, дисциплінованості, уваги, розвиток та вдосконалення фізичного стану дитини, її готовності та здатності приходити на допомогу. Участь у грі беруть діти 10–15-річного віку, об'єднані в команди по 20 осіб. Гра складається з випробувань: змагання-випробування на фізичну підготовку, загартованість; «кордон», орієнтація в надзвичайних ситуаціях, знання правил дорожнього руху та орієнтація на шляхах, техногенна смуга перешкод з елементами рятувальних робіт та вирішення пожежно-тактичного завдання з рятування людей та гасіння пожежі. Розглянемо зміст дистанцій, які безпосередньо стосуються відпрацювання дій в умовах надзвичайних ситуацій. Так, випробування «орієнтація в надзвичайних ситуаціях» передбачало подолання різного роду переправ у природному середовищі, одягання протигазу та захисного костюму Л-1, виготовлення ватно-марлевої пов'язки, подолання «забрудненої» зони, в'язання вузлів. Техногенна смуга перешкод полягала у проведенні рятувальних робіт у багатоповерховому будинку, подолання вогняного рову, зруйнованих сходів, зруйнованого мосту, пролому в стіні, завалу, буму, проходження «підземного» лабіринту, рятувальні роботи на воді.

Всеукраїнський збір-змагання «Школа безпеки» проводиться з 2000 року з метою популяризації серед дітей та молоді здорового і безпечного способу життя, залучення дітей та молоді до занять прикладними видами спорту, які спрямовано на підготовку людини до дій у надзвичайних ситуаціях, надання само- та взаємодопомоги, сприяння фізичному розвитку та оздоровленню дітей і молоді, військово-патріотичному вихованню молоді та пропаганди професії рятувальника. Серед завдань, які вирішує захід, є засвоєння знань з основ

цивільного захисту, рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха, прикладної фізичної та медико-санітарної допомоги, набуття практичних навичок та вмінь щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях, проведення рятувальних робіт за допомогою спеціального, а також пристосованого для цих цілей спорядження. Змагання організовуються для дітей за двома віковими групами: 12–14 років та 15–18 років.

Програмою серед збору-змагання передбачені командні змагання на дистанції з видів рятувального багатоборства: аварійно-рятувальні роботи в зоні пожежі, зоні хімічного або радіаційного зараження, на висотній будівлі, пошуково-рятувальні роботи в природному середовищі, рятувальні роботи на воді, надання домедичної допомоги. На дистанціях учасники змагань здійснюють бойове розгортання пожежного автомобіля з прокладанням магістральної рукавної лінії, гасіння умовної пожежі за допомогою кошми, вогнегасника, подолання будиночка, буму та паркану, транспортування потерпілого під час пожежі, відпрацьовують дії у зоні техногенної аварії, використовуючи захисний костюм Л-1, здійснюють рятування потерпілого з зони зараження, транспортують постраждалого з висотної будівлі, у природному середовищі рухаються за легендою, транспортують постраждалого вниз та вгору по крутопохилій переправі, надають першу невідкладну допомогу та транспортування потерпілого в природних умовах, пошук та звільнення постраждалого з-під завалу та надання йому першої долікарської допомоги, змагаючись у виконанні рятувальних робіт на воді демонструють вміння користуватись плавзасобами, рятувальним спорядженням (колом, кінцем «Олександрова»), виконують реанімаційні заходи з умовним постраждалим (манекен).

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») (далі – гра), що є системною формою позакласної роботи з військово-патріотичного та морально-етичного виховання учнівської молоді, поєднує змагання з фізкультурно-спортивного, туристсько-спортивного та краєзнавчого комплексу, військово-прикладного та суспільно-державницького комплексу. Учасниками гри є діти віком від 6 до 17 років. У програму гри, крім змагань із фізичної підготовки, подолання смуги перешкод на військовому полігоні, метання гранати, орієнтування і цілевказання (виявлення ворожих об'єктів, визначення азимуту їх стояння і дистанції до них), радіодисципліни (порядок передачі команд і постановки завдань по радіо), саперної підготовки, стрільби з АК-74 (або іншої гвинтівки) включені змагання «Рятівник». Вони складаються з етапів надання домедичної допомоги пораненому та елементів рятувальних робіт. Для прикладу, змагання «Рятівник» II (обласного) етапу гри у Херсонській області складаються з етапів: «Одягання бойового одягу», «Порятунок потопаючого», «Влучний ствольщик», «Теоретична підготовка з питань БЖД», «Надання домедичної допомоги». На етапах учасники на час виконують нормативи з одягання бойового одягу пожежного, здійснюють умовний порятунок потопаючого за допомогою кінця Олександрова, збивають навчальну ціль за допомогою пожежного обладнання, надають домедичну допомогу постраждалому, надають відповіді на тестові завдання щодо дій у надзвичайних ситуаціях та порядку укриття в захисних спорудах.

Підготовка учнів до змагань відбувається в гуртках за програмами «Коригорощко», «Юний рятувальник», «Сокіл-Джура», рекомендованих Міністерством освіти і науки України. Навчальні програми складені на різні терміни навчання (один, два та три роки), розраховані на навчання дітей віком від 12 до 18 років. Залежно від напряму позашкільної роботи правила поведінки в надзвичайних ситуаціях та навички рятувальних дій вивчаються поруч із питаннями краєзнавчого профілю, туристського направлення, козацької культури тощо. Разом із тим спільним у підготовці юних рятувальників є вивчення особливостей перебігу надзвичайних ситуацій, підготовка до проведення рятувальних робіт. Так, вивчаючи правила проведення рятувальних робіт у природному середовищі, діти вчаться в'язати вузли, долати природні перешкоди, транспортувати потерпілого з врахуванням місцевості. Підготовка з пожежної безпеки полягає у формуванні вмінь із гасіння пожежі за допомогою підручних засобів гасіння та спеціального пожежного обладнання, надягання на час та правильність бойового одягу, подолання пожежної смуги перешкод. Вивчаючи організацію рятувальних робіт на водних об'єктах, учасники гуртків знайомляться з основними способами надання допомоги з берега та у воді, відпрацьовують навички одягання індивідуальних засобів захисту: протигазів та захисних костюмів. Обов'язковим розділом програм є розділ з основ домедичної допомоги, що розглядає питання надання допомоги та транспортування постраждалого при різних видах ураження.

Висновки. Позашкільна робота з формування культури безпеки життєдіяльності учнівської молоді, практична підготовка до дій у надзвичайних ситуаціях, поглиблення та доповнення змісту навчальних дисциплін «Основи здоров'я» та «Захист України» відбуваються під час навчання учнів у гуртках за напрямом «юний рятувальник» та у процесі проведення змагань із безпеки життєдіяльності.

Практика підготовки учнів до виконання заходів захисту в умовах різного роду небезпек мирного та воєнного часу започаткована ще за часів Радянської України. Так, навчання дітей дій за сигналами оповіщення, у випадку радіаційного зараження, пожеж, під час укриття в захисних спорудах розглядалося в контексті проведення заходів цивільної оборони та відбувалося під час занять у загальноосвітніх закладах. Закріплення теоретичних знань і відпрацювання практичних навичок відбувалося в позашкільний час, зокрема, під час відпочинку в таборах. Відпрацювання питань цивільної оборони тісно пов'язувалося із воєнно-патріотичним вихованням та, зрештою, розглядалося як підготовка до дій у разі застосування зброї масового ураження. Обов'язковим елементом практичної підготовки було проведення воєнізованого походу та воєнно-спортивної гри з відпрацюванням заходів цивільної оборони. Під час гри діти вчилися користуватися засобами індивідуального захисту, долати зону радіаційного та хімічного зараження, проводити санітарну обробку, діяти за сигналами цивільної оборони, облаштувати найпростіші укриття типу щілин.

Нині вивчення питань підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях у системи позашкільної роботи відбувається за програмами гуртків воєнно-патріотичного, краєзнавчого та спортивно-туристичного напрямку. Головним завданням навчання в таких гуртках стає формування в дітей конкретних алгоритмів дій у небезпечних ситуаціях, відпрацювання навичок проведення рятувальних робіт. Окремими блоками в програмах вивчаються дії в природному середовищі, зоні техногенної аварій, рятувальні роботи на воді, під час пожежі, надання домедичної допомоги постраждалим. Закріплення та реалізація набутих вихованцями знань, умінь та навичок відбувається під час різноманітних змагань. Такі змагання організовуються як виключно за тематикою рятувальної справи, так і включаються окремими етапами до змагань різного спрямування. Основними елементами практичних заходів, як правило, є виконання нормативів із користування засобами індивідуального захисту, проведення протипожежних заходів, рятувальних дій на воді, рятування потерпілого з висотної будівлі, надання допомоги постраждалим тощо.

Проведене дослідження свідчить, що зміст програм навчання та змагань із підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях залежить від викликів сучасних небезпек та переліку ймовірних для повсякденної діяльності загроз. З огляду на той факт, що нині найактуальнішим способом захисту в умовах надзвичайної ситуації є проведення евакуації населення, логічним, на нашу думку, стане включення до переліку заходів змагань відпрацювання дій у разі оголошення евакуації, організації роботи збірних та приймальних пунктів евакуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
2. Сагайдак Л.Д., Білоус П.М. Юний рятувальник. Навчальна програма з позашкільної освіти: рекомендовано Міністерством освіти України (лист МОН України від 14.07.2017 р. № 1/11-7047). URL: <https://drive.google.com/file/d/0V3m2TqBM0APKcnMyYjAtamU5VUk/view> (дата звернення: 21.04.2021).
3. Журило А.М., Журило М.М. Навчальна програма гуртка туристсько-краєзнавчого профілю «Котигорошко» (4 роки навчання). Мошни, 2013. 17 с.
4. Бондарчук О.С. Навчальна програма з позашкільної освіти «ДЖУРА» (основний рівень, 3 роки навчання). Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах (протокол засідання Науково-методичної комісії з позашкільної освіти від 25.05.2018 року № 1; лист ІМЗО від 06.06.2018 р. № 22.1/12-Г-311). URL: <https://drive.google.com/file/d/1yeAV4655-vQknJ09TtkEPFeCLzbxUf/view> (дата звернення: 21.04.2021).
5. Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура») : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.06.2012 р. № 687. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1094-12#Text> (дата звернення: 21.04.2021).

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia navchannia naseleennia diiam u nadzvychainykh sytuatsiakh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [About approval of the Procedure for training the population to act in emergency situations: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved June 26, 2013 № 444, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Sahaydak, L.D. & Bilous, P.M. (2017). *Yunnyy ryatuvальnyk. Navchal'na prohrama z pozashkil'noyi osvity* [Young rescuer. Curriculum for out-of-school education]. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKcnMyYjAtamU5VUk/view> [in Ukrainian].
3. Zhurylo, A.M. & Zhurylo, M.M. (2013). *Navchalna prohrama hurtka turyst-s'ko-krayeznavchoho profilyu "Kotyhoroshko" (4 roky navchannya)* [Curriculum of the tourist and local lore group "Kotigoroshko" (4 years of study)]. Moshny [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, O.S. (2018). *Navchalna prohrama z pozashkil'noyi osvity «DZHURA» (osnovnyy riven, 3 roky navchannya)* [Curriculum for extracurricular education "JURA" (basic level, 3 years of study)]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1yeAV4655-vQknJ09TtkkEPFeCLzbxUf/view> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Vseukrainsku dytiacho-yunatsku viiskovo-patriotychnu hru "Sokil" («Dzhura»): nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy [On approval of the Regulations on the All-Ukrainian children's and youth military-patriotic game "Falcon" ("Jura"): order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine]. Retrieved June 13, 2012 № 687, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1094-12#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.05.2021